

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ**В. Ф. Проскура**

Мукачівський державний університет

вул. Ужгородська, 26, м. Мукачево, 89600, Україна. E-mail: proskura@mail.ru

У статті досліджується сучасний стан проблеми формування системи моніторингу продовольчої безпеки як в Україні в цілому, так і на рівні регіонів. Для України ця проблема особливо важлива внаслідок того, що значна частина продовольчої продукції поставляється із-за кордону. Запропоновані у статті підходи до формування системи моніторингу продовольчої безпеки регіону, скореговані певним чином на конкретні регіональні особливості, можуть слугувати відправною точкою, або ж лягти у основу розробки такої системи для конкретного регіону України

Ключові слова: продовольча безпека, моніторинг, рівень продовольчої безпеки, індикатори продовольчої безпеки, система моніторингу продовольчої безпеки.

ФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ МОНИТОРИНГА ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕГИОНА**В. Ф. Проскура**

Мукачевский государственный университет

ул. Ужгородская, 26, г. Мукачево, 89600, Украина. E-mail: proskura@mail.ru

Для Украины эта проблема особенно важна в силу того, что значительная часть продовольственной продукции поставляется из-за границы. Предложенные в статье подходы к формированию системы мониторинга продовольственной безопасности региона, скорректированные определенным образом на конкретные региональные особенности, могут служить отправной точкой, или же лечь в основу разработки такой системы для конкретного региона Украины.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, мониторинг, уровень продовольственной безопасности, индикаторы продовольственной безопасности, система мониторинга продовольственной безопасности.

АКТУАЛЬНІСТЬ РОБОТИ. В умовах гострого дефіциту продовольчих ресурсів на світовому рівні проблема забезпечення продовольчої безпеки України та її регіонів набуває надзвичайно важливого значення. Незважаючи на те, що природно-кліматичні умови України дозволяють отримувати продовольчі товари в кількості, достатній для задоволення не тільки внутрішніх потреб країни, а і експорту, протягом останніх років спостерігається зростання цін на продукти харчування в Україні. Це є загрозою настання продовольчої кризи в країні, а подальше загострення соціальної напруженості в суспільстві може призвести до соціального вибуху. Отже сучасна ситуація на ринку продовольчих ресурсів України потребує негайного втручання з боку держави і розробки дієвих заходів щодо діагностики та забезпечення продовольчої безпеки окремих регіонів та країни в цілому.

Що стосується України, то проблема досягнення продовольчої безпеки має особливо важливе значення. На даний час спостерігається достатньо низький рівень життя та соціальної захищеності значних верств населення, стрімке зростання цін на продукти харчування, суттєве зниження рівня здоров'я нації, кризові демографічні процеси. Саме ці чинники визначають необхідність термінової розробки та впровадження в життя конкретних заходів щодо забезпечення продовольчої безпеки України, удосконалення напрямів державної політики, національної, зокрема соціально-економічної безпеки держави.

У багатьох країнах, а також в Україні сформована система індикаторів та коефіцієнтів для дослідження стану рівня продовольчого

забезпечення, проте процес розробки та формування системи моніторингу продовольчої безпеки на рівні регіону є не завершеним і потребує подальшого доопрацювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню рівня продовольчого забезпечення приділяють увагу багато науковців, серед яких слід відзначити: О. І. Гойчук, Ю. Б. Іванова, С. М. Квашу, А. О. Куценко, Е. В. Корнілова, Я. Я. Пушак, П. Т. Саблук, Г. М. Чорного та ін.

Однак чимало питань стосовно визначення як рівня так і напрямів удосконалення продовольчої безпеки, а тим більше розробки системи проведення моніторингу продовольчої безпеки залишається актуальними та потребує більш досконалого аналізу та дослідження. Слід зауважити, що окрім визначеної законодавчо системи індикаторів продовольчої безпеки, іншої не існує. Хоча розглядаються різні погляди саме на визначення даних показників. Дослідження ж проблеми розробки ефективної системи моніторингу продовольчої безпеки на основі застосування певних індикаторів вітчизняними вченими проводяться у недостатніх обсягах.

Мета статті – визначення підходів до формування системи моніторингу продовольчої безпеки регіону з урахуванням регіональних особливостей.

МАТЕРІАЛ І РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ. В умовах економічної кризи світового масштабу проблема забезпечення країною (чи окремим її регіоном) своєї продовольчої безпеки є украй актуальною. Для України ця проблема особливо важлива внаслідок того, що значна частина продовольчої продукції поставляється з-за кордону.

Ряд учених вважає некоректним вживання поняття «продовольча безпека» відносно регіонів в силу єдності продовольчого ринку країни і відсутності бар'єрів у сфері переміщення продовольства між регіонами. Вони ведуть мову не про продовольчу безпеку регіонів, а про регіональні особливості забезпечення продовольчої безпеки України. Для цього усі регіони України вони підрозділяють на дві групи: ті що ввозять і ті що вивозять продовольство. У кожній з цих груп виділяють ряд підгруп регіонів залежно від специфіки природно-економічних умов і регіональної спеціалізації сільськогосподарського виробництва.

Друга точка зору з цього питання являється діаметрально протилежною. Багато авторів вважають, що у відношенні регіонів необхідно розглядати стан продовольчої безпеки так само, як і стосовно окремо взятої країни і визначають продовольчу безпеку як «здатність системи виробництва, зберігання, переробки, оптової і роздрібної торгівлі забезпечувати стабільно і рівномірно впродовж року усі категорії населення відповідних територій продуктами харчування в розмірах споживання що відповідають науково обґрунтованим медичним нормам» [1].

Потрібно зазначити, що продовольча безпека регіону формується і функціонує на основі тих же об'єктивних законів, що і продовольча безпека країни і світу в цілому. На регіональному і державному рівнях здійснюється вивезення продовольства в інші регіони і країни. І той, і інший рівні забезпечення продовольчої безпеки сприяють підвищенню якості життя і унеможливають виникнення локальних проявів голоду [5].

Сьогодні більшість держав світу серйозно заклопотана проблемами подальшого розвитку національного сільського господарства і орієнтована по відношенню до нього на політику протекціонізму. Це, у свою чергу, може привести до ситуації нестійкого продовольчого забезпечення окремих регіонів України. Добре відомо, що окрім традиційних заходів підвищення рівня виробництва і споживання продовольства в країнах і окремих їх регіонах потрібні також спеціальні заходи по попередженню кризових ситуацій в продовольчій сфері. Одним з інструментів запобігання продовольчій кризі і забезпечення продовольчої безпеки може служити постійний моніторинг, під яким в даному випадку розуміється діяльність із систематичного відстежування певних індикаторів, що відповідають наступним основним критеріям: вимірність, доступність інформації, придатність, об'єктивність.

Мета моніторингових досліджень полягає у визначенні, наскільки досягнутий рівень продовольчої безпеки регіону відповідає встановленим вимогам і стандартам якості продовольчої безпеки держави, впливає на продовольчий баланс регіону та на стан рівня економічної безпеки і перспективи соціально-економічного зростання в цьому регіоні.

Система моніторингу повинна забезпечувати:

- збір фактичного матеріалу з метою отримання необхідної інформації про об'єкт моніторингу, яка необхідна для реалізації подальших його елементів на підставі системи критеріїв або показників;
- збір статистичних даних для формування продовольчого балансу за основними видами продукції;
- спостереження за динамікою критеріїв – показників і порівняння їх з пороговими значеннями і значеннями в середньому по країні, для виявлення місця регіону в системі продовольчої безпеки держави;
- аналіз стану продовольчого балансу і його відхиленя;
- інформування відповідних державних структур про динаміку показників і їх відхилення від порогових величин;
- розробку комплексу рекомендацій і заходів з повернення до порогових величин;
- доведення цієї інформації до відповідних органів державного управління та ініціація змін законодавства в галузі забезпечення продовольчої безпеки регіону і країни в цілому;
- контроль виконання змін чинного законодавства;
- спостереження впливу змін на рівень продовольчої безпеки регіону за допомогою збору фактичного матеріалу.

Алгоритмічно система моніторингу стану продовольчої безпеки регіонів повинна включати такі етапи:

1. Збір фактичного матеріалу. Результат – отримання певної інформації про цей об'єкт.
2. Оцінювання. Результат – інформація, яка характеризує стан об'єкту моніторингу за певними індикаторами.
3. Контроль. Результат – інформація, яка містить відповідь на питання : наскільки стан об'єкту моніторингу відповідає його оптимальному стану ?
4. Прогнозування. Результат – інформація про перспективи розвитку об'єкту.
5. Розробка алгоритму приведення об'єкту моніторингу в оптимальний стан. Результат – інформація, яка містить цей алгоритм.

Для оцінки ефективності реалізації переліку заходів моніторингу доцільно використати систему індикаторів для визначення сучасного стану продовольчої безпеки в регіонах України.

Графічно система моніторингу представлена на рисунку 1.

Розглянемо детальніше представлені на рисунку блоки.

1. Систематизація інформації про рівень соціально-економічного розвитку регіону. До цього блоку можна віднести такі найважливіші показники, як чисельність і склад населення; статеві-віковий склад населення; чисельність населення у містах, міських округах і районах регіону; загальні показники відтворення населення та ін.; показники рівня життя населення: його

грошові доходи, величину прожиткового мінімуму, середньомісячну номінальну нараховану заробітну плату, купівельну спроможність середньодушових грошових доходів населення, склад витрат на кінцеве споживання домашніх господарств різних соціально-економічних категорій; рівень споживання продовольства; стан здоров'я

населення; рівень цін на продовольство; виробництво продуктів харчування.

Крім того, в цю групу доречно віднести дані про кліматичні умови; харчовий раціон населення, фізичну і інституціональну інфраструктуру, а також про запаси регіонального продовольства.

Рисунок 1 – Система моніторингу продовольчої безпеки регіону (джерело: розробка автора)

2. Узагальнення даних про стан та перспективи розвитку продовольчого ринку регіону. Своєчасне використання отриманої інформації дозволяє виявити ознаки продовольчої кризи, що насувається. Це, у свою чергу, дає можливість регіональній владі і населенню скористатися розробленими захисними заходами, серед яких, – створення оптимального резерву продовольства на випадок надзвичайної ситуації з урахуванням науково обґрунтованих норм споживання; проведення комплексного дослідження соціально-економічного стану громадян з метою виявлення найбільш нужденних груп населення, першочергове надання їм допомоги у разі кризи та ін. Сюди також можна віднести інформацію про кількість підприємств, що виробляють продукти харчування; співвідношення цін на місцеву та

імпорту продовольчу продукцію; співвідношення споживання продовольства міським і сільським населенням, у тому числі в розрізі окремих муніципальних утворень. Подібна система дозволяє підвищити ефективність заходів для забезпечення продовольчої безпеки

3. Розробка системи індикаторів і їх порогових значень. Сьогодні для оцінки стану продовольчої безпеки застосовується величезна кількість показників, які не дозволяють повною мірою оцінити міру її забезпеченості. Тому прийнятною є система індикаторів і їх порогових значень, яка охоплює усі складові продовольчої безпеки – фізичну і економічну доступність продовольства, стійкість доступу до продовольства, а також безпеку харчування. Ці індикатори є кількісними показниками, величина яких може вказувати на

необхідність негайного реагування у випадку виникнення ситуації з дефіцитом продовольства. Перелік індикаторів повинен формуватися відповідно до особливостей розвитку конкретного регіону, щоб отримувати адекватну, достовірну інформацію про стан продовольчої безпеки.

У 2000 р. Комітет зі всесвітньої продовольчої безпеки (КВПБ) вибрав сім основних показників продовольчої безпеки і повноцінного харчування для моніторингу глобального прогресу в досягненні цілей, поставлених Всесвітнім продовольчим самітом. КВПБ також визначив 16 показників, що відносяться до ефективності продовольчої бази; вони регулярно відстежуватимуться для оцінки міри виконання завдань по забезпеченню наявності, стабільності і доступності продовольства [6; 7].

З урахуванням регіонального аспекту до індикаторів продовольчої безпеки можна віднести: середній енергетичний склад продовольчого постачання на людину (DES); зернові і коренеплоди, у відсотках від DES; відсоток населення, що має недостатнє харчування; очікувана тривалість життя при народженні; смертність серед дітей у віці до 5 років; ВРП на душу населення; показники виробництва продуктів харчування; обсяг споживання продовольства, торгівля і зміна в запасах основних продовольчих товарів; коефіцієнт Джині – показник розподілу доходів; число людей, що знаходяться за межею бідності; індекс продовольчих цін; зміни у виробництві зернових; темпи зростання населення; частка міського/сільського населення; площа орних земель на душу населення; продуктивність землі; зростання врожайності зернових; зайнятість населення працездатного віку (%); площа земель під культурами (у % від загальної площі); зростання виробництва основних продуктів харчування; частка сільського господарства у ВРП; врожайність основних зернових культур з одного гектара; коефіцієнт залежності від імпорту зернових та ін.

4. Виявлення та оцінка рівня кризи у продовольчій сфері на підставі аналізу виділених індикаторів. Після отримання значень вищеперелічених індикаторів при порівнянні їх з пороговими значеннями рекомендується використати відповідну шкалу оцінки рівня ризику кризової ситуації (наприклад: високий, низький, середній). Залежно від розміру кризи застосовуються ті або інші захисні механізми.

5. Пропозиції щодо ліквідації кризової ситуації або зменшення її негативного впливу. У разі загрози настання продовольчого дефіциту доречно використати такі захисні механізми, як програми продовольчої допомоги і створення продовольчих резервів. У програмах продовольчої допомоги повинно бути науково обґрунтовано, яку кількість продовольства потрібно для забезпечення населення у разі надзвичайної ситуації. Слід зауважити, що ці програми можуть сприяти пом'якшенню явних продовольчих криз. Допомога може здійснюватися шляхом ринкового продажу продовольчої продукції, що приведе до зростання

ринкової пропозиції продовольства і зниження у результаті завищених ринкових цін на стратегічні його види. Окрім вищепереліченого, продовольча допомога може включати створення резервів у національній або іноземній валюті для фінансування заходів по боротьбі з продовольчою кризою. Сукупність грошових коштів, які складають у результаті так званий «продовольчий бюджет», включає: засоби регіонального бюджету; дотації з державного бюджету; фінансову допомогу різних організацій, наприклад Продовольчої і сільськогосподарської організації при ООН (ФАО), Всесвітньої організації охорони здоров'я та ін.; кошти від продажу продовольства у рамках продовольчої допомоги.

При цьому колосальне значення має розробка високоефективної системи управління продовольчим бюджетом, спрямованої на цільове використання бюджетних коштів. Окрім продовольчої допомоги, доцільно створювати так звані продовольчі резерви. Вони особливо важливі для регіонів, які мають ризики неврожайів у зв'язку з мінливими кліматичними умовами, а також стикаються з постійними проблемами в постачаннях продовольства. Тому створення таких резервів повинно особливо враховуватися при формуванні витратної частини регіонального бюджету. В цілому сенс таких резервів полягає в тому, щоб гарантувати населенню продовольче забезпечення впродовж певного періоду нестачі продуктів харчування, поки не поновляться стабільні постачання продовольства – наприклад, імпорт, допомога інших держав, збір нового урожаю та ін.

Важливо при цьому з певною періодичністю поповнювати резерви продовольства, а старі запаси продавати. Потрібно також зазначити, що на даний час існує серйозна проблема: кількісно визначити місце зберігання і оптимальний розмір продовольчих резервів. Особливо гостро стоїть питання фінансування таких заходів. Вирішення цієї проблеми, а також усіх вищеперелічених заходів в повному обсязі багато в чому сприятимуть не лише створенню системи запобігання продовольчій кризі, але і стійкому продовольчому забезпеченню регіону.

ВИСНОВКИ. В сучасних умовах значно частіше виникають світові та локальні кризові явища, які сьогодні носять системний та руйнівний вплив на економічні процеси не тільки регіону, держави, а й світового господарства в цілому. У зв'язку з існуванням ряду масштабних загроз для регіональної продовольчої безпеки, виникає нагальна потреба управління регіональною продовольчою безпекою. Потрібно зауважити, що основою формування продовольчої безпеки країни є регіональна продовольча безпека.

Процес управління регіональною продовольчою безпекою полягає у безперервному державному впливі. Проведені дослідження свідчать про те, що в даний час система моніторингу стану продовольчої безпеки в Україні як система не існує взагалі. Як правило на регіональному рівні

спостерігається безсистемний збір та контроль деяких показників які в принципі можуть бути використані як індикатори рівня безпеки. Запропоновані у статті підходи до формування системи моніторингу продовольчої безпеки регіону, скореговані певним чином на конкретні регіональні особливості, можуть слугувати відправною точкою, або ж лягти у основу розробки такої системи для конкретного регіону України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вермель, Д. Ф. Концепции моделирования сельскохозяйственных предприятий в условиях многоукладной экономики [Текст] : материалы временных коллективов / Д.Ф. Вермель, Г.С. Исмуратова // Модельные программы реструктуризации и реформирования АПК : Материалы 2-й Международной научной конференции. - Минск, 2003. - Ч.1: Модели и методы анализа и прогнозирования экономических систем, предприятий и комплексов.)
2. Власов В.І., Лисак М.А. Шляхи подолання глобальної продовольчої кризи /В.І.Власов, М.А.Лисак// Економіка АПК. – 2010. –№4. – С. 138–141.
3. Гойчук О.І. Продовольча безпека: структура, рівні та критерії забезпечення /О.І.Гойчук //

Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 12. – С. 119–129.

4. Саблук П.Т., Білорус О.Г., Власов В.І. Продовольча безпека України. /П. Т. Саблук, О. Г. Білорус, В. І. Власов // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 3–7.

5. Состояние и проблемы регионального управления и регулирования внешнеэкономических связей (ВЭС) за годы реформирования экономики России / А.И. Лылов, А.А. Лылов, Ю.И. Мартынов, Л.Д. Хацкевич. – Воронеж, 1999. – 50 с.

6. Информационная записка Комитета по всемирной продовольственной безопасности. Итоговый доклад [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.fao.org/fileadmin/templates/cfs/Docs0910/infoNote/CFC_General_Info_Note_RU.pdf

7. Комитет по всемирной продовольственной безопасности. Итоговый доклад. [Электронный ресурс]. ФАО, 2010. – Режим доступа: http://www.fao.org/fileadmin/templates/cfs/Docs0910/CFS36Djcs/Final_Report/CFS36_Final_Report_K9551_R.pdf

8. Статистична інформація [Електронний ресурс]: база даних / Державна служба статистики України. – Електронні дані. – Київ, 2014. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

FORMING OF MONITORING SYSTEM FOOD TO SAFETY OF REGION

V. Proskura

Mukachevo State University

vul. Ughorodska, 26, Mukachevo, 89600, Ukraine. E-mail: proskura@mail.ru

In the article the modern state of problem of forming of the system of monitoring of food safety is investigated both in Ukraine on the whole and at the level of regions. For Ukraine, this problem is particularly important due to the fact that much of the food products delivered from abroad. The approaches to formation of system of monitoring of food security of the region offered in article, are corrected definitely on concrete regional features, can serve as a starting point, or form the basis of development of such system for the concrete region of Ukraine

Key words: food safety, monitoring, food strength security, indicators of food safety, system of monitoring of food safety.

REFERENCES

1. Vermel, D. F. (2003), "Concept modeling of agricultural enterprises in a mixed economy" Modelnye prohrammy restrukturyzatsyy y reformyrovanyya APK. Ch.1: Modely y metody analiza y prohnozyrovanyya ekonomycheskykh system, predpnyatyy y kompleksov: Materyaly 2-j Mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsyy [Model program of restructuring and reform of Agricultur], Mynsk.
2. Vlasov, V. I., Lysak, M. A. (2010), "Ways of overcoming the global food crisis", *Economica APK*, no. 4, pp. 138–141.
3. Goychuk, O. I. (2003), "Food security: the structure, levels and criteria", *Actual problems of economics*, no 12, pp.119–129.
4. Sabluk, P. T., Bilorus, A. G., Vlasov, V. I. (2009), "Food security of Ukraine", *Economica APK*, no 10, pp. 3–7.
5. Lylov, A.Y., Lylov, A.A., Martynov, Yu.I., Hatskevych L.D. (1999), *Sostoyanye y problemy rehyonalnoho upravlenyya y rehulyrovanyya vneshneekonomycheskykh svyazey za hody*

reformyrovanyya ekonomyy Rossyi, [State and problems of regional management and regulation of foreign economic relations for the years of reforming the Russian economy], Voronezh, Russia.

6. "Information note of the Committee on World Food Security. Final report", available at: http://www.fao.org/fileadmin/templates/cfs/Docs0910/infoNote/CFC_General_Info_Note_RU.pdf (accessed March 15, 2015).

7. "The Committee on World Food Security. Final report" (2010), available at: http://www.fao.org/fileadmin/templates/cfs/Docs0910/CFS36Djcs/Final_Report/CFS36_Final_Report_K9551_R.pdf(accessed March 15, 2015).

8. "Statistical information", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed March 15, 2015).

Стаття надійшла 30.03.15